

Tymur Korotkyi - Adviser to the President of the Red Cross Society of Ukraine on International Humanitarian Law. He holds a Ph.D. in Law and he is Head of the Department of International Law and Comparative Law at the National Aviation University (Kyiv, Ukraine). Tymur Korotkyi has more than 15 years of experience in leading academic, expert, analytical, and coaching activities in the field of International Humanitarian Law.

Viacheslav Maievskiy - International lawyer, National coordinator on International Humanitarian Law of the Red Cross Society of Ukraine.

ОБ'ЄДНАТИСЯ ЗАРАДИ ГУМАННОСТІ:

ДОСВІД ВИКЛАДАННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ВІЙСЬКОВИМ КАПЕЛАНАМ

Міжнародне гуманітарне право (МГП) – набагато більше, ніж право, це втілення милосердя перед нелюдськістю та жорстокістю. Забезпечення його дотримання в ситуаціях збройних конфліктів є складним завданням, проте покладатися виключно на знання закону за відсутності ефективних механізмів регулювання та підзвітності недостатньо для його впровадження.

Крім букви Закону, комбатанти повинні вірити у непорушність МГП як грані між варварством і гуманністю, а роль тренера з МГП полягає у переконанні комбатантів в цій точці зору.

Саме така віра і переконаність рухали Анрі Дюнаном, коли він надавав допомогу пораненим і вмираючим у битві під Сольферіно і коли пізніше писав свою книгу, яка стала каталізатором виникнення МГП і створення Руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця.

А хто може краще повернути до віри в МГП, ніж священнослужитель, для якого місіонерство є сенсом і змістом життя? Саме на цьому постулаті ґрунтується впевненість авторів статті в необхідності й доцільності співпраці з військовими капеланами в справі поширення принципів МГП. Звичайно ж, були і сумніви – сумніви щодо прийняття, знайдення спільної мови й зацікавленості капеланів у мирській правовій матерії МГП.

Ще одна причина для розширення кола адресатів МГП полягає у пошуку найбільш авторитетних лідерів думок у військовому середовищі. В умовах особистісної, психологічної і соціальної кризи, спричиненої збройним конфліктом, коли існують сумніви у можливості «навчити людей, як стати людьми і залишатися людьми навіть коли вони є комбатантами»¹, духовність часто виходить на передній план, а військові капелани стають важливими авторитетами щодо моральних цінностей в армійському середовищі. Авторитетами іншими, ніж військові командири.

РЕЛІГІЯ І МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО

Війни не відрізняються гуманністю, і релігійні війни не є винятком. Релігія сприяла виникненню війн протягом всієї історії – продовжується це й сьогодні²³.

Однак разом з тим, релігія також грала ключову роль в обмеженні насильства і наданні допомоги постраждалим під час війни. Багато в чому перші письмові обмеження насильства під час війни певним чином були пов'язані з релігійними заборонами, які потрапили до священних текстів багатьох релігій⁴. Зрештою, релігійні звернення і праці богословів мали безпосередній вплив на формування положень МГП. Ці давні традиції й харизма багатьох релігійних лідерів мають значний потенціал для поширення знань про МГП і його визнання⁵.

¹ Eric David. Principes de droit des conflits armes. Bruxelles, Bruylant, 1994, p. 533; Жан-Люк Шопар. Распространение знаний о нормах гуманитарного права и сотрудничество с национальными обществами Красного Креста и Красного Полумесяца в сфере предотвращения конфликтов. IRRС No. 306 июнь 1995. <https://international-review.icrc.org/ru/articles/dissemination-humanitarian-rules-and-cooperation-national-red-cross-and-red-crescent>

² Жан-Люк Шопар. Распространение знаний о нормах гуманитарного права и сотрудничество с национальными обществами Красного Креста и Красного Полумесяца в сфере предотвращения конфликтов. IRRС No. 306 июнь 1995, <https://international-review.icrc.org/ru/articles/dissemination-humanitarian-rules-and-cooperation-national-red-cross-and-red-crescent>; Ганс Кюнг. Религия, насилие и «священные войны». *Международный журнал Красного Креста*. Том 87. № 858 июнь 2005 г. С. 28.

³ Від редакції. *Международный журнал Красного Креста*. Том 87. № 858, июнь 2005 г. С. 5.

⁴ Эрик Давид. Принципы права вооруженных конфликтов. МККК. 2011. С. 40–47.

⁵ Ioana Cismas, Ezequiel Heffes. Can religious leaders play a role in enhancing compliance with IHL? *Humanitarian Law and Policy*. <https://blogs.icrc.org/law-and-policy/contributor/ezequiel-heffes/>

Сьогодні релігія відіграє велику роль у поширенні й впровадженні МГП, про що свідчить активний діалог МКЧХ з релігійними лідерами⁶, священнослужителями⁷ і вірянами⁸. Подібним чином мають бути залучені й військові капелани, які надають пряму підтримку комбатантам і мають можливість безпосередньо впливати на дотримання ними релігійних і юридичних правил ведення бойових дій.

Благодатним підґрунтям для взаємного тяжіння і поширення принципів МГП постає спільний моральний фундамент основних сучасних релігій і МГП⁹. Як релігія, так і міжнародне гуманітарне право, нехай і кожний по-своєму, наголошують на необхідності розрізняти комбатантів і цивільне населення, дотримуватися принципу пропорційності, а також надавати допомогу жертвам¹⁰.

Незважаючи на те, що роль релігійних лідерів у сучасних збройних конфліктах є різною, як і різним є їхній вплив на поведінку сторін конфлікту, їхня здатність позитивно сприяти дотриманню МГП сторонами конфлікту, особливо релігійними державними чи недержавними збройними угрупованнями, не викликає сумнівів¹¹.

Як у минулому, так і в сучасному світі, роль релігійних організацій у гуманітарній діяльності, в тому числі під час збройного конфлікту, залишається досить актуальною. На відміну від світських організацій гуманітарна діяльність для релігійних діячів, як, наприклад, допомога бідним і знедоленим, є вираженням їхньої віри, що завжди виступало вагомим мотиваційним фактором. Теза Елізабет Ферріс підкреслює концептуальну близькість і єдність релігійних і гуманітарних

⁶ Зачем МКЧХ религии? <https://www.icrc.org/ru/document/zachem-mkchk-religii>; Ioana Cismas, Ezequiel Heffes. Can religious leaders play a role in enhancing compliance with IHL? [Humanitarian Law and Policy. https://blogs.icrc.org/law-and-policy/contributor/ezequiel-heffes/](https://blogs.icrc.org/law-and-policy/contributor/ezequiel-heffes/)

⁷ Ролан Биглер. Распространение знаний о международном гуманитарном праве в Колумбии. Распространением знаний о МГП должен заниматься каждый: опыт практической работы делегата. МКЧХ. С. 75–76.

⁸ Ahmed Al-Dawoudy IHL and Islam: An overview. [Humanitarian Law and Policy. https://www.icrc.org/ru/document/mgp-i-islamskoe-pravo-voyny](https://www.icrc.org/ru/document/mgp-i-islamskoe-pravo-voyny)

⁹ Зачем МКЧХ религии? URL: <https://www.icrc.org/ru/document/zachem-mkchk-religii>

¹⁰ Від редакції. *Международный журнал Красного Креста*. Том 87. № 858, июнь 2005 г. С. 9.

¹¹ Ioana Cismas, Ezequiel Heffes. Can religious leaders play a role in enhancing compliance with IHL? [Humanitarian Law and Policy. https://blogs.icrc.org/law-and-policy/contributor/ezequiel-heffes/](https://blogs.icrc.org/law-and-policy/contributor/ezequiel-heffes/)

організацій, що створює міцну платформу для їх співпраці в гуманітарній сфері, в тому числі й в поширенні знань про МГП¹².

ВІЙСЬКОВІ КАПЕЛАНИ І ГУМАНІТАРНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Саме в необхідності звернення до серця комбатанта при поширенні знань про МГП ми вбачаємо важливість співробітництва з військовими капеланами, коли віра може виступати вирішальним базисом, спрямованим на збереження людяності у нелюдських умовах війни.

У класичному виданні «Принципи міжнародного гуманітарного права» Ерік Давид звертається до літературних творів, щоб викрити жахливу банальність, яка ховається за збройним конфліктом. Він протиставляє холодний і відсторонений тон суто правових аргументів уривкам з класичних літературних творів і свідченням очевидців війни, аби проілюструвати нелюдськість війни і значущість МГП як останнього острівця милосердя. Ці описи жахів подаються не через бажання їх смакувати, а просто тому, що це – реальність, і не можна дозволити, щоб її затулили будь-які теоретичні конструкції, навіть найвитонченіші. Таким чином, ця книга звертається одночасно до розуму і серця читача¹³. Саме така потреба у зверненні до розуму й серця комбатанта надихнула нас на підвищення рівня поваги до МГП шляхом взаємодії з військовими капеланами.

Військові капелани є спеціальним суб'єктом у МГП. Згідно з Женевськими конвенціями від 12 серпня 1949 року (I, II, III ЖК) і Додатковим протоколом від 8 червня 1977 року на військових капеланів (духовний персонал) поширюються повага і захист за будь-яких обставин (ст. 24 ЖК I, Норма 27 Звичаєвого міжнародного гуманітарного права). Вони наділені правом виконувати спеціальні функції в період збройного конфлікту (ст. 28 ЖК I і т.д.), що само по собі обумовлює необхідність викладання їм МГП для розуміння ними власних прав і обов'язків. Держави ж несуть обов'язок включати вивчення Женевських конвенцій

¹² Елизабет Феррис. Религиозные и светские гуманитарные организации. *Международный журнал Красного Креста*. Том 87. № 858, июнь 2005 г. С. 106–107.

¹³ Эрик Давид. Принципы права вооруженных конфликтов. С. 32–33.

від 12 серпня 1949 року в програми військової та цивільної освіти з тим, щоб їх принципи стали відомі, в тому числі й військовим капеланам (ст. 47 ЖК I, ст. 48 ЖК II).

Отже, військові капелани можуть бути носіями фундаментальних принципів МГП за допомогою релігійних постулатів і норм у військовій спільноті. Вони так само можуть підвищувати рівень знань про МГП у комбатантів шляхом встановлення аналогій і взаємозв'язків між принципами і нормами МГП та релігійними заповідями, сприяючи його дотриманню й створенню атмосфери нетерпимості до його порушення.

ІСТОРІЯ ОДНІЄЇ ІДЕЇ

Ідея поширення знань про МГП виникла майже відразу після початку збройного конфлікту на території України (2014 г.) практично водночас із зародженням капеланського руху.

З проведенням численних тренінгів для різних цільових груп – журналістів, адвокатів, волонтерів, прокурорів, військовослужбовців – прийшло усвідомлення необхідності поширення знань про МГП серед найбільш авторитетних і визнаних лідерів у різних професійних і соціальних групах.

У військовій спільноті до цієї групи, безсумнівно, належать капелани. Авторитет військових капеланів в Україні обумовлений не лише порівняно високим рівнем довіри до церковних інституцій (представлених кількома конфесіями), але й самою природою військового капеланства, що у перші роки збройного конфлікту існувало як неформальна ініціатива, заснована на волонтерських засадах. І хоча згодом капеланство було інституціалізовано та легалізовано, воно й донині залишається здебільш волонтерською діяльністю, яка підтримується та керується низкою релігійних конфесій¹⁴.

¹⁴ Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України : Затверджено Наказом Міністерства оборони України від 14.12.2016 р. № 685. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0010-17#Text>

Незважаючи на певну активність протягом 2016–2018 років, переговори з релігійними конфесіями з підготовки низки проєктів щодо проведення тренінгів для військових капеланів з МГП і суміжних питань спочатку не набули підтримки. Можливо, це було пов'язано з низьким рівнем обізнаності та попиту на знання з МГП, а також з інституціалізацією капеланського руху.

У цей період наш академічний досвід щодо викладання МГП був розширений за рахунок тренінгу, організованого Фінським Червоним Хрестом для волонтерів Товариства Червоного Хреста України, й співпраці з Делегацією МКЧХ в Україні у поширенні знань з МГП серед військовослужбовців¹⁵.

З активізацією діяльності щодо поширення МГП у Товаристві Червоного Хреста України до ролі радника президента Товариства додалися нові форми і напрямки роботи, одним з яких стала співпраця з військовими капеланами.

ДОСВІД ТОВАРИСТВА ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА УКРАЇНИ У ВИКЛАДАННІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ВІЙСЬКОВИМ КАПЕЛАНАМ

Ініціатива співпраці капеланів і Товариства Червоного Хреста України у поширенні знань з МГП виникла у військових капеланів у 2020 році, а підтримали її Товариство Червоного Хреста України, МКЧХ й академічні експерти з права – на першому етапі у форматі семінарів, проведених у другій половині 2020 року¹⁶¹⁷.

Основне завдання семінарів полягало у формуванні переконаності в цінності МГП, його реалістичності та ефективності, доведенні до уваги капеланів його принципів у формі концепцій, а також в огляді й аналізі застосовності МГП на території України.

¹⁵ Короткий Т., Капустін А. Поширення знань про міжнародне гуманітарне право: синергія держави та недержавних акторів. *Український часопис міжнародного права* : наук.-практ. журн. 2018. № 2. С. 60–68.

¹⁶ Семінар з міжнародного гуманітарного права для капеланів ЗС України, організований Товариством Червоного Хреста України спільно з Духовним Управлінням Воєнного Священства Української Євангельської Церкви.

¹⁷ Семінар для воєнних капеланів у рамках XIV Всеукраїнської конференції Воєнних капеланів Української греко-католицької церкви.

Під час семінарів капелани виявили неабиякий інтерес як до правил ведення війни, їх практичного застосування, статусу різних категорій учасників війни і статусу військових капеланів, так і до кваліфікації конкретних ситуацій та застосовності норм, пов'язаних з відповідальністю за порушення МГП.

Перспективи поширення знань про МГП через капеланів і їхній інтерес до цього можуть бути обумовлені наступними факторами: (1) відповідність змісту МГП основним постулатам і цінностям світових релігій; (2) зв'язок між виникненням МГП та релігійними обмеженнями насильства під час воєн, у тому числі в працях християнських богословів; (3) ефективність поширення МГП через порівняння з релігійними мораллю й цінностями; (4) авторитетність військових капеланів у збройних силах; (5) відповідність поширення ідей МГП основним цілям капеланського служіння; (6) дефіцит джерел знань про МГП у збройних силах; (7) використання знань з МГП для психологічної та моральної підготовки комбатантів; (8) підвищення авторитету військових капеланів; (9) пильний інтерес до зменшення ймовірності порушень МГП.

Центральне місце в тренінгу посіло питання про універсальні цінності, роль релігії і права в їх забезпеченні та захисті, про моральну природу правил МГП і їхнє співвідношення з релігійними приписами.

Важлива довгострокова мета поширення знань з МГП для Товариства Червоного Хреста України полягає в підготовці до постконфліктного врегулювання, невід'ємним елементом якого є правосуддя перехідного періоду і роль поширення МГП у постконфліктний період з опорою на досвід інших країн. На наш погляд, роль релігійних інститутів у цілому, і військових капеланів зокрема, є суттєвою інституційною основою для постконфліктного врегулювання, а тренінги з МГП – одним із її компонентів¹⁸.

¹⁸ Норман Фаррелл. Распространение знаний о международном гуманитарном праве в Боснии и Герцеговине. Уроки опыта работы в регионе. *Международный журнал Красного Креста*. № 319, август 1997 г. С. 56–68. <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/reviews-pdf/2020-10/236.pdf>

Основним напрямком співпраці Товариства Червоного Хреста України з військовими капеланами є поширення знань про МГП у формі консультацій, семінарів, тренінгів і літніх шкіл. Додатковими джерелами інформації можуть слугувати публікація довідника з МГП і підтримка самостійного інформаційного ресурсу (телеграм-каналу) з МГП для військових капеланів.

Семінари з МГП для військових капеланів як окремої цільової групи стали унікальною формою поширення МГП не лише для Товариства Червоного Хреста України, але й для міжнародної практики.

Релігійні тлумачення міжнародного гуманітарного права прищеплюють комбатантам повагу до МГП через моральні цінності, які ефективно доповнюють правові механізми шляхом корисної взаємодії.